

Originea oraşului Timișoara

Asupra întemeierii Timișoarei părerile cercetătorilor cari s'au ocupat de trecutul acestui oraș sunt diferite. Unii istorici spun că Timișoara ar fi fost înființată de către Romani sub denumirea de *Zurobara* sau *Zambara*, alții socotesc c'ar fi fondată mai încoace, sub Avari, când capătă numele *Beguei*, iar alții însăși zic că n'ar fi datând decât de prin anii 1203 când obvine, cu numele de *Castrum Temesiense*, într'un document din acest timp.

Precis însă nimic pare că nu s'a stabilit încă în această chestiune, căci nu vedem să se fi adus până acum nici o informațiune documentară sigură care să nu fie răsturnată. Așa că originea orașului nostru nici până azi n'a fost lămurită pe deplin.

Deaceia, față de controversa ce s'a născut pe această temă, se pune întrebarea când anume va fi luat într'adevăr ființă orașul Timișoara și cari dintre denumirile de mai sus corespund de fapt originii sale.

Vechii geografi, întrecari, în primul rând, *Ptolomeu*, arată, într'adevăr, existența unui oraș cu numele *Zurobara*, în părțile Banatului, însă îl indică ca fiind cetate dacică, iar nu din epoca romană după cum s'a presupus a fi. Despre *Zambara* nu se pomeniște nimica și probabil că e numai numele schimonosit al *Zurobarei*. Se amintește însă de-un alt oraș asemănător întrucâtva ca nume cu *Zurobara* și anume de *Ziridava*. S'a susținut că *Zurobara* ar fi una și-aceiaș cu *Ziridava* și că dintre aceste două cetăți numai cea din urmă ar fi existat (*Gudmund Schütte: Ptolomey's Maps of Northern Europe, Copenhaga 1917*). Dar *Ptolomeu* le indică separat ca fiind așezate în două locuri deosebite și la oarecare distanță una de alta. Pe urmă chiar și ca denumiri, din punct de vedere etimologic, precum ne arată istoricul *Vasile Pârvan*, cele două cetăți corespund la două realități precise, și nu sunt, precum s'a crezut, niște stupide greșeli (*Vasile Pârvan: Getica, pag. 253*).

Ca origine atât *Zurobara* cât și *Ziridava* sunt arătate ca getice, adică sunt cetăți dacice.

Cât privește pozițiunea unde acestea ar fi fost așezate, ambele sunt puse în ținutul Banatului: Ziridava pe lângă Mureș, unde azi se află satul Bulci, iar Zurobara, ceva mai jos, și mai spre vest, precum vom vedea de îndată.

Lăsând laoparte pe cea dintâi, ne vom ocupa aci numai de Zurobara care ne interesează mai mult.

Zurobara, după denumirea ce poartă, e formată din două cuvinte, bine distincte: Zuro-bara.

V. Pârvan, în monumentală sa operă *Getica*, arată că în *Zuro-bara* avem cele două rădăcini: *zura* „apă” și *bher* „bogată”, ceiace înseamnă „bogată în apă”.

După înțelesul acestor denumiri Zurobara trebuia să fi fost situată undeva pe un teren udat de multe ape.

Să vedem acum unde anume și pe ce loc a fost de fapt Zurobara noastră.

Ptolomeu ne-o menționează ca existentă în părțile de vest ale Banatului și o înșiră în grup cu *Aizizis*, *Arcidava*, *Tibiscum* (V. Pârvan: *Getica*, p. 255 și Ing. A. Cucu: *Harta comparativă a Daciei după coordonatele geografice ale lui Ptolomeu*) — cetăți, deasemenea dacice, identificate azi lângă localitățile: *Furliug*, *Vărădia* și *Jupa*. Că în această înșirare, e pusă și *Arcidava* în rând cu cetățile sus amintite, când ea de fapt e mult mai la vale, jos în părțile de sud, asta e probabil numai o eroare de calcul geografic care pentru vremurile acelea se putea ușor întâmpla.

Reținem prin urmare că Zurobara ar fi existat pe aceeași linie cu *Aizizis* (*Furliug*) și cu *Tibiscum* (dintre *Jupa* și *Caransebeș*), — ca ca cea mai dinspre vest.

Să trecem mai departe.

Când Dacia ajunsese sub stăpânirea Romanilor și fu transformată în provincie romană, o întreagă rețea de drumuri se întinse în acest timp peste ținutul Banatului ca peste tot de altfel în cuprinsul Daciei-Traiane, legând diferitele orașe dacice ce se aflau aci cum și pe cele ce se întemeiau noi dealungul acestor drumuri. Drumurile erau unele principale, iar altele secundare sau laterale și serveau atât pentru transportul trupelor cât și de căi de comunicație comercială. Urmele lor se văd și azi în Banat și se disting pe alocurea foarte bine.

Dintre aceste drumuri romane, ce străbăteau odinioară Banatul dintr'o parte în alta, două sunt cele mai cunoscute, ca unele ce au fost și cele mai principale. Ambele porneau de jos dela Dunăre și anume unul dela *Tierna* (Orșova) și altul dela *Lederata* (Ruma din Jugoslavia) și se împreunau sus, lângă *Tibiscum* (aproape de Caransebeș) de unde, apoi, contopite într'unul singur, continuau laolaltă, spre Sarmisegetuza (Grădiște).

Ca drumuri laterale au fost multe, însă noi vom aminti aci numai pe-acelea ce s'arătate că se încrușau pe teritoriul Timișoarei de azi cuprins între satele Chișoda, Freidorf, Săcălaz, Sântești și Ghiroda.

Unul din aceste drumuri, este acela ce venea de dincolo de Vârșeț, desprins din drumul principal *Lederata* — *Tibiscum*, trecea pela *Canonis* (Vârșeț) urca apoi la *Potula* (Denta) iar d'aici ramificându-se în două, unul din drumuri o ținea drept înainte spre Timișoara, iar altul o lua spre *Bacaucis* (Foeni) de unde coțea la dreapta și se îndrepta spre Chișoda, împreunădu-se aproape de Timișoara cu celalt. După aceia, drumul continua mai departe, peste teritoriul Timișoarei, și urca paralel cu șanțurile romane ce străbăteau Banatul dela sud la nord, ieșind la Mureș (Ing. A. Cucu: Harta istorică a Banatului, și B. Milleker: Harta Ungariei de sud).

Un alt drum, ce trecea pe acelaș teritor al Timișoarei și care se lega aci cu cel amintit mai sus, era drumul ce venea dinspre *Tibiscum* și *Tapae* (de lângă Lugoj).

Având deci în vedere că pe teritoriul vechi al Timișoarei de azi se întâlneau atâtea drumuri, nu se putea ca Romanii să nu fi avut aci și-o stațiune măcar chiar cât de mică pentru apărarea drumurilor și asigurarea circulației mai ales că prin împrejurimi alte localități nu prea erau.

Intr'adevăr după urmele aflate, și despre cari ne vom ocupa mai jos, vom vedea că, de fapt, o atare așezare romană a existat aici.

Și atunci, dacă prin urmare Romanii și-au avut pe locul Timișoarei o așezare oarecare, apoi aceasta credem că nu putea fi alta — și vom vedea de ce — decât vechea localitate dacică, *Zurobara*.

Ceiace ne face să credem aceasta, sunt următoarele:

— Mai întâi, Romanii, precum se știe, au căutat să se folosească — ocupând Dacia — de toate așezările dacice aflate aci, dar mai ales de-acele cetăți ce cădeau în calea drumurilor pe cari ei le-au făcut în aceste părți, cum este în cazul de față și Zurobara, iar

— Zurobara, amintită fiind c'ar fi existat în părțile de vest ale Banatului și că se afla în rând cu *Aizizis* și cu *Tibiscum*, corespundea foarte bine cu teritoriul pe care se încrucișau în aceste părți drumurile romane arătate mai sus, adică cu locul Timișoarei de azi.

— După nume, Zurobara, cum am văzut la început, e a se căuta ca fiind situată pe un teren „bogat în ape“, loc ales desigur și pentru importanța-i strategică ce va fi prezentat, și care, ținând seamă și de cele menționate mai sus ar fi tocmai locul Timișoarei, cunoscut în vechime că a fost totdeauna înconjurat de mlaștini și ape.

— Dacă locul Timișoarei din punct de vedere al poziției sale s'a dovedit a fi apt pentru o atare așezare pentru Romani, nu vedem de ce nu s'ar fi folosit de acest loc și Dacii.

— Desigur însă că și ei, Dacii au ținut seamă de acest important punct, iar *Zurobara* cu siguranță aci va fi existat și nu în altă parte.

Că Timișoara își are începuturile în epoca daco-romană ne-o dovedește în afară de considerentele expuse mai sus și împrejurarea că pe locul orașului nostru s'au găsit dela un timp încoace o mulțime de obiecte romane și aceste urme sunt desigur cele mai bune indicii cari ne pot arăta vechimea acestui oraș.

Astfel în 1854 când ia foc Pulberăria ce se afla între cartierele Cetate și Mehala, în urma exploziilor puternice ce s'au produs atunci s'a scos din pământ o serie întreagă de relicve romane: cărămizi, vase și alte obiecte, dar mai ales bani romani cu efigia împăraților *Probus* și *Dioclețian* (Archiv für oest Geschichte XV, 317; L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats II, 319; Traian Simu: Drumuri și Cetăți romane în Banat, p. 47). Mai târziu la 1864, cu ocazia săpării grădinilor dintre Iosefin și Mehala, se descopăr 11 monete de-ale lui *Traian*, *Dioclețian*, *Constant*, *cel Mare*, *Valentinian*, cari ajung în colecțiunea timișoreanului Ioan Miletz (Tört. és rég. Ert. I. 8). La 23 Dec. 1874, un anume Pattala Karoly donează Muzeului Bănățean, o monetă romană din vremea

lui Constantinus Fl. Iulius, aflată în săpăturile ce se făcuseră pe locul Seminarului catolic din Timișoara (Catalog. vechi al Muzeului, A. I. No. 531). S'a mai găsit apoi, pe locul Timișoarei, o bijuterie de aur din epoca romană, în formă de rozetă, constând dintr'un medalion și opt globulețe mici, care bijuterie, la 17 Mai 1883, ajunge în colecțiunea Muzeului național din Budapesta (No. 51) cumpărată dela anticarul Iacob Krausz (B. Milleker: Délm. régiségleletei a honfoglalás előtt időkben Timișoara 1899, p. 69). Tot pe locul Timișoarei s'a aflat mai târziu, în 1886, o frumoasă brățară de bronz masiv, descoperită în Str. Trei Crai, cu prilejul ridicării unei clădiri noi; brățara a fost donată Muzeului Bănățean de către ing. Reiber Henric (Catalog. Muz. Nr. 621). După aceia la 12 Oct. 1899, se descoperă în Fabricul Timișoarei, o farfurie antică conținând 32 monete din timpul lui *Augustus*, găsite de Carol Ermlinger în grădina sa cu ocazia scoaterii unui pom (Neue Temesv. Zeitung din 13 Oct. 1899 și Tört. és Rég. Ert. U. F. XVI. 12). Pe urmă, când cu demolarea zidurilor cetății, în 1901, încă s'a dat de multe obiecte romane, dintre cari unele foarte interesante. Din cele ce au ajuns în colecțiunile Muzeului Bănățean, putem cita: vase fragmentare fabr. de „aresso“, având pe ele figuri omenești (Catalog. Muz. No. 633); fragmente de vase de lut (No. 634); un mâner de os decorat și având la capăt formă de porumbel, folosit probabil pt. oglindă de mână (No. 637); o placă mică rotundă de scut din bronz (No. 1123 b/2670) — cum și alte diferite obiecte. Un an mai târziu, în 1902, colecțiunea numismatică a Muzeului Bănățean se augmentează cu noi monete aflate în acelaș pământ al Timișoarei cu prilejul diferitelor săpături, toate romane, și adică din vremea împăraților: *Hadrian* (Catalogul vechi al Muzeului. No. 147); *Marc Aureliu* (No. 148); *Antonin cel Pios* (No. 510 și 512); *Comod* (No. 825); *Constantinus* (No. 511, 517, 738, 763, 987, 995, 1061); *Valentinian* (No. 149). Apoi în 1904 se dă de alte monete aflate de niște lucrători pe când săpau și cari constau dintr'o serie de 45 dinari romani cu efigia lui *Vitellius*, *Vespasian*, *Titus*, *Traian*, *Hadrian*, *Antoninus Pius*, *Sent. Geta*, *Verus*, *Faustina*, *Iulia* și *Pertinax*, intrate și acestea în patrimoniul Muzeului din Timișoara (B. Milleker: Tört. és Ert. 1907 I și II, pag. 40—43). În anul 1905 făcându-se săpături în curtea unui Depozit de țiglărie

dintre Cetate și Mehala, se dă la iveală o lance de bronz ce este adusă și predată Muzeului Bănățean (No. 631), iar la 1906, cu prilejul construirii unei case în Str. Eugen de Savoya, se descoperă la temelia clădirii, un compas de fier roman care deosemena ajunge în posesiunea Muzeului (No. 1345). Tot așa în 1913, când se face canalizarea orașului, cum și în 1914, s'au găsit noi relicve romane, trecând și acestea în proprietatea Muzeului Bănățean, și adică: o lance de fier (No. 640), un lacăt de fier (No. 638), un fragment de vas de lut (No. 638 b), un compas de fier (No. 1341), un stilus din bronz (No. 1342), o piatră rotundă fragmentară de ascuțit stilus-ul (No. 1343), o placă mică de aramă de scris (No. 1344), o piatră de lut ars fragmentară, folosită probabil ca greutate de plasă (No. 639), un vârf de lance de fier (No. 698), un taler mic de bronz pt. cântar (No. 695) ș. a.

S'ar putea așa înșira încă multe din urmele ce s'au găsit în solul bătrânei Timișoara, dar nu e locul să facem aci inventar.

Am enumerat pe cele de mai sus mai mult ca exemplu și ca să vedem că pe acest loc s'au putut găsi și urme de viață, urme pipăibile din epoca ce cercetăm.

Conchidem deci, în urma celor expuse până aci, că prima așezare omenească pe locul Timișoarei noastre nu datează nici din vremea venirii Ungurilor cum s'a susținut de cei interesați și nici din timpul Avarilor, ci este cu mult mai veche și anume din epoca daco-romană când la 'nceput purta numele de *Zurobara*.

G. Postelnicu